ČLÁNKY

Iusta causa traditionis*: Obligačný právný úkon zaväzujúci k prevodu vlastníctva alebo účel odovzdania?

Iusta causa traditionis: Obligation Relationship or Purpose of a Delivery?

Veronika Kleňová**

Abstrakt

Nesprávne pochopenie toho, čo klasické rímske právo ponímalo ako kauzu tradície, viedlo od čias glosy k záveru, že putatívna causa traditionis bola rovnako postačujúca ako skutočne existujúca iusta causa traditionis (tradícia spôsobila prevod vlastníctva, hoci právny dôvod, o ktorom sa strany domnievali, že existuje, v skutočnosti neexistoval). Článok na príklade dotis datio prezentuje rímsky systém iustae causae ako systém účelov odovzdania, ktorý vysvetľuje, prečo klasické rímske právo nepotrebovalo putatívnu kauzu na to, aby traditio dotis causa mohla spôsobiť prevod vlastníctva dokonca aj vtedy, keď veno v dôsledku určitej manželskej prekážky platne nevzniklo.

Kľúčová slova

Iusta causa traditionis; domnelý právny dôvod; dotis datio; conditio ob rem.

Abstract

Misunderstanding of what the classical Roman law understood as an iusta causa traditionis, led since the glossa to the conclusion that the putative causa traditionis was as good as an actual iusta causa traditionis (the traditio transferred the ownership although the cause which the parties believed to exist did not exist in fact). Using the example of dotis datio, the paper presents the Roman system of iustae causae as a system of purposes of the delivery that explains, why the classical Roman law did not need the construct of putative cause to allow the traditio dotis causa to transfer the dominium although the dowry was not valid due to an impediment to marriage.

Keywords

Iusta causa traditionis; Putative Cause; Dotis datio; Conditio ob rem.

* Príspevok je výstupom z projektu VEGA 1/0018/19.

** Doc. JUDr. Veronika Kleňová, PhD., Katedra rímskeho a cirkevného práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská republika / Department of Roman and Canon Law, Faculty of Law, Trnava University in Trnava, Slovak Republic / E-mail: v.klenova@gmail.com / Scopus ID: 56685480300

Úvod

„Je veľkým nedorozumením, keď sa má za to, že *iusta causa* je záväzkovoprávnym vzťahom“¹. Podobne ako citovaný Savigny, sa v rámci priprav nemeckého BGB vyjadril aj Reinhold Johow², redaktor jedného z čiastkových návrhov: „Právnou vedou už prekonaná náuka o *titulus a modus acquirendi* sa zakladá na neporozumení rímskeho práva, že *causa* tradície spočívala v predchádzajúcom právnom úkone. Rimania totiž podľa správneho názoru vytvorili prevod vlastníctva ako osobitný právny úkon, ktorý nemal nič do činenia s obligačnými právami a povinnosťami zúčastnených strán“.

Nasledujúci príspevok si kladie za cieľ preukázať správnosť uvedených názorov na príklade vena (*dos*) zriadeného formou reálneho odovzdania dotálnej veci manželovi (*dotis datio*)³: Klasická rímska *iusta causa traditionis* vo väčšine prípadov nebola samostatnou, oddelene od scudzovacieho úkonu existujúcou zmluvou, či vôbec tradíciou predchádzajúcim obligačným vzťahom, ktorý by zaväzoval k prevodu vlastníctva. Oddelovanie zaväzovacieho (*Verpflichtungsgeschäft*) a scudzovacieho úkonu (*Verfügungsgeschäft*), ktoré je charakteristické pre moderné právo⁴, rímska jurisprudencia poznala a uplatňovala ešte len vo veľmi obmedzenom rozsahu⁵.

¹ Fridrich Carl von Savigny v rámci prednášky na Berlínskej univerzite v zimnom semestri 1815/16; pozri v FELGENTRAEGER, Wilhelm. *Friedrich Carl v. Savignys Einfluß auf die Übereignungslehre*. Leipzig: A. Deichert, 1927, s. 34.

² JOHOW, Reinhold. *Vorentwürfe der Redaktoren zum BGB: Sachenrecht. Besonderer Teil I*. Berlin, 1982, s. 752 a násl., cit. podľa BREMKAMP, Till. *Causa. Der Zweck als Grundpfeiler des Privatrechts*. Berlin: Duncker & Humblot, 2008, s. 225. ISBN 978-3-428-12789-4. DOI <https://doi.org/10.3790/978-3-428-52789-2>

³ K charakteristike vena a *dotis datio* pozri nižšie v časti 3.

⁴ Príkladom par excellence je rakúsky ABGB (§ 380; § 424 a 425). V čase jeho vzniku prevládala mienka, ktorá pod „titulom“ rozumela *nárok na prevod vlastníctva založený záväzkovoprávnym úkonom* (kúpa, výmena, darovanie atď.), k tomu HOLZNER, Christian. In: FENYVES, Attila, Ferdinand KERSCHNER a Andreas VONKILCH. *Klang Kommentar zum ABGB. § 380 bis 446*. Wien: Verlag Österreich, 2018, s. 21 a násl. ISBN 978-3-7046-7402-9; K redukcii pojmu *causa traditionis* na záväzkovoprávny vzťah BREMKAMP, op. cit., s. 215; K dvojčleneniu „záväzovací úkon a scudzovací úkon“ v rakúskom práve ROUČEK, František. In: ROUČEK, František a Jaromír SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. 2. Díl*. Praha: V. Linhart, 1935, s. 465 a násl.; MAYRHÖFER, Heinrich. Verfügungs- und Verpflichtungsgeschäfte. In: MARTINEK, Oswin a Gustav WACHTER. *Arbeitsleben und Rechtsordnung. Festschrift Gerhard Schnorr zum 65. Geburtstag*. Wien: Manz, 1988, s. 673 a násl. ISBN 3-214-06113-5; K pochybnostiam o opodstatnení náuky o *titulus a modus acquirendi* v rakúskom práve TILL, Ernst. Versuch einer Rechtfertigung der Theorie vom titulus und modus acquirendi. In: *Festschrift zur Jahrhundertfeier des ABGB. 2. Teil*. Wien: Manz, 1911, s. 383–397; K vývoju náuky o *titulus a modus* HOFMANN, Franz. *Die Lehre vom titulus und modus acquirendi und von der iusta causa traditionis*. Wien: Manz, 1873, s. 3 a násl.; FUCHS, Johannes Georg. *Iusta causa traditionis in der Romanistischen Wissenschaft*. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1952, s. 70 a násl.

⁵ EHRHARDT, Arnold. *Iusta causa traditionis*. Berlin/Leipzig: Walter de Gruyter, 1930, s. 156. DOI <https://doi.org/10.1515/9783111561622>; JAHR, Günther. Zur iusta causa traditionis. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 1963, č. 80, s. 168. DOI <https://doi.org/10.7767/zrgra.1963.80.1.141>

1 *Traditio ex causa putativa?*

Podľa prevládajúcej mienky bola tradícia v klasickom rímskom práve kauzálnym scudzovacím úkonom⁶. Nesprávne pochopenie toho, čo klasické právo ponímalo ako kauzu tradície, vedie však neraz k záveru, že klasickí právnici v nespočetných prípadoch opreli prevod vlastníctva o putatívny titul. K tomuto úsudku dospeli už glosátori s odkazom na prípady zaplatenia nedlhu: Ak niekto odovzdal vec za účelom splnenia dlhu zo stipulačnej zmluvy, tak tradíciou previedol vlastníctvo dokonca aj vtedy, keď bola stipulácia neplatná a dlh teda neexistoval. Pretože bola stipulácia nesprávne považovaná za kauzu tradície, mal Accursius za to, že klasické rímske právo uznalo prevod vlastníctva na základe domnelého právneho dôvodu (*ex causa putativa*)⁷.

Tento názor naposledy prezentoval aj Barton s poukazom na celý rad textov, v ktorých tradícia previedla vlastníctvo „*though the cause which the parties believed to exist did not exist in fact*“⁸. Ako jeden z príkladov uviedol Marcellov text D. 23,3,59,2⁹, v ktorom bolo veno zriadené pre otrokyňu, omylom považovanú za slobodnú. Hoci veno pre otrokyňu platne vzniknúť nemohlo, *traditio causa dotis* napriek tomu previedla vlastníctvo na domnelého manžela. To Bartona priviedlo k záveru: Domnelá *causa dotis* bola rovnako dobrá *causa traditionis* ako skutočne existujúca *causa dotis*¹⁰.

Pokúsime sa ukázať, že domnienka putatívnej *iusta causa traditionis* nie je potrebná, keď sa veno správne rozumie ako to, čím bolo: Účelom tradície, ktorý bol dosiahnuteľný až prevodom vlastníctva k dotálnej veci. Pri tomto nahliadaní je ľahko pochopiteľné,

⁶ Tak naposledy: KASER, Max. Zur iusta causa traditionis. *Bullettino dell'istituto di diritto romano*, 1961, č. 64, s. 61 a násl.; EVANS-JONES, Robin a Geoffrey MACCORMACK. Iusta causa traditionis. In: BIRKS, Peter. *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas*. Oxford: Clarendon Press, 1989, s. 99 a násl. ISBN 0-19-825614-0; BĚLOVSKÝ, Petr. Translační účinky tradice. In: MACH, Peter, Matuš NEMEC a Matej PEKARIK. *Ius romanum schola sapientiae. Pocta Petrovi Blabovi k 70. narodeninám*. Trnava: PF TU, 2009, s. 56 a násl. ISBN 978-80-8082-335-1; BLAHO, Peter. Derivatívny spôsob nadobudnutia vlastníctva podľa rímskeho práva. In: BĚLOVSKÝ, Petr a Kamila STLOUKALOVÁ. *Caro amico. 60 kapitol pro Michala Skřejpka aneb Římské právo napříč staletími*. Praha: Auditorium, 2017, s. 82 a násl. ISBN 978-80-87284-64-3; KASER, Max, Rolf KNÜTEL a Sebastian LOHSSE. *Römisches Privatrecht*. 22. vyd. München: C. H. Beck, 2021, s. 193. ISBN 978-3-406-74412-9; Odlišne naposledy JAKOBS, Horst Heinrich. Gibt es den dinglichen Vertrag? *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 2002, č. 119, s. 304 a násl. DOI <https://doi.org/10.7767/zrgra.2002.119.1.269>

⁷ Glossa ordinaria k D. 41,1,31pr.: „*Iusta causa. Vera vel putativa. alioquin, si dicas ex putativa non transferri dominium, totus titulus De conditione indebiti repugnaret: qui titulus habet locum quando transfertur dominium alicuius rei ex putativa causa*“. Glossa ordinaria je kompiláciou zostavenou Accursiom, jeho vlastný originálny prínos je v literatúre sporný; pozri FUCHS, op. cit., s. 39; K tomu aj BĚLOVSKÝ, Petr. *Usucapio. Výdržení v římském právu*. Praha: Auditorium, 2018, s. 176 a násl. ISBN 978-80-87284-72-8.

⁸ BARTON, John Latimer. Solutio and Traditio. In: CAIRNS, John a Olivia ROBINSON. *Critical Studies in Ancient Law, Comparative Law and Legal History*. Oxford: Hart Publishing, 2001, s. 15–29, s. 28. ISBN 1-84113-157-1.

⁹ K textu podrobne nižšie v kap. 4.

¹⁰ BARTON, op. cit., s. 25.

prečo tradícia vlastníctvo prevádzala aj vtedy, keď veno platne nevzniklo. Otázka vzniku vena sa totiž kládla *až po prevode* vlastníctva, ktorý bol predpokladom toho, aby veno vôbec vzniknúť mohlo. Ak veno prevodom nevzniklo, bola na vrátenie dotálnej veci príslušná obligačne pôsobiaca žaloba z bezdôvodného obohatenia (*condictio ob rem*)¹¹. Právnym dôvodom, ktorý v dôsledku neplatnosti vena chýbal, nebol právny dôvod na prevod vlastníctva (*causa dandi*), ale iba právny dôvod na ponechanie si nadobudnutého (*causa retinendi*). Uvedené platilo pre celý systém rímskych účelových odovzdaní. *Dôvod na prevod vlastníctva existoval vždy, keď sa strany dohodli na účele, za ktorým sa vlastníctvo prevádzalo*. To, či tento účel bude aj dosiahnutý (napr. či veno vznikne), nerozhodovalo o účinnosti tradície, ale o tom, či si príjemca nadobudnuté vlastníctvo bude môcť aj ponechať¹².

2 Rímskoprávny systém nadobúdacích dôvodov

K nesprávnemu pochopeniu rímskoprávneho nadobúdacieho dôvodu od nepamäti zvädza Paul. D. 41,1,31pr. Právna veda z neho zvykne vyvodzovať záver, že *iusta causa* bola obligačným vzťahom, ktorý tradícii spravidla predchádzal a zakladal povinnosť previesť vlastníctvo¹³.

D. 41,1,31pr. (PAULUS 31 ad edictum)

Numquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio aut aliqua iusta causa praecesserit, propter quam traditio sequeretur.

¹¹ Ako žaloba na vrátenie odovzdaného kvôli nesplneniu účelu odovzdania. V poklasickom práve sa účel odovzdania čoraz častejšie označoval pojmom „*causa*“, čo sa naplno prejavilo v justiniánskom práve, v označení, pod ktorým je daná kondikcia známejšia: *condictio causa data causa non secuta* (k tomu aj nižšie v pozn. č. 26); K tomu najmä SCHWARZ, Fritz. *Die Grundlage der condictio im klassischen römischen Recht*. Münster/Köln: Böhlau Verlag, 1952, s. 117 a násl.; tiež DOSTALÍK, Petr. *Conditiones. Ke kořenům bezdůvodného obohacení*. Praha: Auditorium, 2018, s. 107 a násl. ISBN 978-80-87284-74-2; *Condictio ob rem* zodpovedá žalobe podľa § 812, ods. 1, veta 2, alt. 2 BGB (wenn der mit einer Leistung nach dem Inhalt des Rechtsgeschäfts bezweckte Erfolg nicht eintritt). K tomu najnovšie SORGE, Christoph. *Verpflichtungsfreier Vertrag als schuldrechtlicher Rechtsgrund*. Göttingen: V & R unipress, 2017. ISBN 978-3-8471-0756-9. DOI <https://doi.org/10.14220/9783737007566>. V rakúskom ABGB *condictio ob rem* výslovne zakotvená nie je, uplatňuje sa ale analogicky podľa § 1435 ABGB; KOZIOL, Helmut a Martin SPITZER. In: KOZIOL, Helmut, Peter BYDLINSKI a Raimund BOLLENBERGER. *Kurzkommentar zum ABGB*. 5. vyd. Wien: Verlag Österreich, 2017, s. 1875. ISBN 978-3-7046-7664-1.

¹² K tomu podobne BEHREND, Okko. Die *condictio causa data causa non secuta*. Ihr familienrechtlicher Tatbestand im klassischen Bereicherungssystem und ihre Erweiterung zur Kondiktion wegen Zweckverfehlung unter vorklassischem Einfluß. In: KNOTHE, Hans-Georg a Jürgen KOHLER. *Status familiae. Festschrift für Andreas Wacke zum 65. Geburtstag*. München: C. H. Beck, 2001, s. 20. ISBN 3-406-47796-8, ktorý rozlišoval medzi subjektívnym dôvodom na prevod vlastníctva a objektívnym dôvodom na ponechanie si veci: „Der Übergangsgrund ist in dem Fall gegeben, wenn die Parteien sich subjektiv über ihn geeinigt haben; die Frage, ob die causa objektiv vorliegt, ist dagegen Thema des Bereicherungsrechtes.“; a na s. 35: „Die Übergangsungen sind im Zweifel zu begünstigen und die Prüfung etwaiger Zweifel dem Bereicherungsrecht zuzuweisen“.

¹³ Porov. BĚLOVSKÝ, op. cit., s. 56.

Zameranie nášho príspevku nedovoľuje detailnú exegézu Paulovho textu. Postačí preto konštatovanie, že z početných výkladov Paulovho fragmentu vyplýva *neopodstatnenosť* záveru, v zmysle ktorého by *iusta causa*¹⁴ musela tradícii *všdy* časovo predchádzať¹⁵.

Modernému chápaniu *titulus adquirendi* zodpovedala v rímskom práve Paulom ako príklad spomenutá kúpna zmluva (*emptio venditio*). Táto s plnou účinnosťou existovala už pred vykonaním tradície, a zakladala povinnosť predávajúceho odovzdať predmet kúpy¹⁶. Vo väčšine prípadov však *iusta causa* nebola obligačným, od scudzovacieho úkonu oddeleným právnym vzťahom¹⁷, ktorý by v čase odovzdania už právne existoval¹⁸. Ozrejmiť to možno na konfrontácii kúpy s reálnym kontraktom pôžičky. Účelom prevodu bolo pri pôžičke (*mutuum*) založenie obligácie na vrátenie požičaného. Zatiaľ čo právnym dôvodom (*iusta causa*) pri kúpe bola samotná kúpna zmluva, pretože táto vznikla na základe konsenzu už pred tradíciou, pôžička mohla vzniknúť až reálnym prevodom vlastníctva. V okamihu tradície preto ešte neexistovala obligácia medzi dlžníkom a veriteľom, ktorá by veriteľa čo len na okamih logickej sekundy zaväzovala k prevodu zastupiteľných vecí na dlžníka. Zmluva o pôžičke vznikla až prevodom vlastníctva na dlžníka a povinnosť z nej existovala iba na strane dlžníka¹⁹, preto teória hovorí o *jednostrannom* kontrakte.

Dokonca ani pri splnení dlhu zo stipulačnej zmluvy nebola kauzou prevodu vlastníctva stipulácia ako samostatný, pred vykonaním tradície existujúci obligačný právny úkon. Nie stipulácia, lež dohoda o účele odovzdania bola kauzou tradície. Tradícia sa neuskutočnila

¹⁴ Pojem *iusta causa* bol vytvorený pre držbu a pochádza z terminológie prétorského ediktu. *Possessio ex iusta causa* bola prétorom, prostredníctvom *actio Publiciana*, osobitne chránenou formou držby, ktorá mohla viesť k nadobudnutiu vlastníctva vydržaním. Ulp. D. 6,2,1pr. an. EHRHARDT, op. cit., s. 153; JAHR, op. cit., s. 143, 165.

¹⁵ K významu slov „*iusta causa praecesserit*“ v D. 41,1,31pr. podrobne a s rozsiahlou literatúrou naposlady LABORENZ, Martin. *Solutio als causa. Die Frage des Abstraktionsprinzips im römischen Recht*. Köln/Weimar/Wien: Böhlau Verlag, 2014, s. 25 a násl. ISBN 978-3-412-22235-2. DOI <https://doi.org/10.7788/boehlau.9783412216801>; GORDON, W. M. The Importance of the *iusta causa* of traditio. In: BIRKS, Peter. *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas*. Oxford: Clarendon Press, 1989, s. 125 a násl. ISBN 0-19-825614-0.

¹⁶ Pôvodne bola však aj kúpa reálnym kontraktom, ktorý vznikol až odovzdaním plnení „z ruky do ruky“. Tento pôvodný charakter vysvetľuje, prečo sa plnenie predávajúceho aj v neskoršom práve neuskutočňovalo *causa solutionis* (za účelom splnenia povinnosti z kúpnej zmluvy), ale naopak z titulu kúpnej zmluvy. K tomu RABEL, Ernst. *Grundzüge des römischen Privatrechts*. 2. vyd. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1955, s. 107 a násl.

¹⁷ JAHR, op. cit., s. 145 a násl.; súhlasiac s ním FLUME, Werner. *Rechtsakt und Rechtsverhältnis*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1990, s. 53, pozn. č. 2. ISBN 3-506-73356-7.

¹⁸ V tomto zmysle už EHRHARDT, op. cit., s. 152, 154: *Iusta causa* bola „für die Klassiker nicht das vorbergebende Rechtsgeschäft, sondern das der traditio immanente Geschäft [...] Dieses Geschäft bildet von der Einigung über den Zweck der vorzunehmenden Übergabe bis zur ihrer Vornahme nach Ansicht der Römer eine Einheit.“

¹⁹ Na nepochopenie rímskej *iusta causa*, ktoré pramení v pandektistickej teórii prevodu vlastníctva, upozornil už JAHR, op. cit., s. 146: „*Causa scudzovacieho úkonu zároveň causa obobatania a táto podľa možnosti totožná s povinnosťou k plneniu; toto uvažovanie je opakovane prekážkou pochopenia problému causae traditionis [...]* Preto občú naši študenti otázku bezdôvodného obobatania pri reálnych právnych úkonoch riešiť radšej s predpokladom, že aspoň na okamih logickej sekundy existovala povinnosť odovzdávajúceho, ktorá bola právnym dôvodom jeho plnenia.“

causa stipulationis, ale *causa solvendi*²⁰. Pokiaľ sa strany zhodli²¹ na tom, že tradícia sa uskutočňuje *za účelom splnenia dlhu (traditio causa solvendi)*, právny poriadok prevodu vlastníctva nekládol prekážky ani vtedy, keď bola stipulácia neplatná²². Dosiahnutie účelu solúcie nerozhodovalo o prevode vlastníctva, lež o tom, či si domnelý veriteľ nadobudnuté vlastníctvo bude môcť ponechať.

Cieľom tohto krátkeho exkurzu bolo ukázať, že rímsky systém nadobúdacích dôvodov pozostával z množstva účelov odovzdania (*Zuwendungszwecke*)²³, t.j. účelov, *kvôli ktorým* sa prevod vlastníctva uskutočňoval. Niektoré odovzdal vec za účelom splnenia dlhu (*causa solvendi*), alebo za účelom poskytnutia pôžičky (*causa credendi*), či zriadenia vena (*causa dotis*). Splnenie dlhu, pôžička i vena boli právne účely, ktoré mali byť dosiahnuté až prevodom vlastníctva k veci. Netvorili osobitný právny úkon, ktorý by bol vyčlenený zo skutkovej podstaty scudzovacieho úkonu. Boli *súčasťou scudzovacieho úkonu, jeho kauzálnym elementom*²⁴. „Causa“ v spojení „*traditio causa dotis*“ atď., plnila funkciu predložky s významom „kvôli“. *Traditio* sa uskutočnila „kvôli zriadeniu vena“. Dôvodom nadobudnutia vlastníctva bol kompletný, ako celok posudzovaný jednotný právny úkon: „*traditio causa dotis*“. Preto ani Ulpian nehovorí, že právnym dôvodom (*iusta causa*) je vena (*dos*), ale, že „*iustissima causa*“ je „*dotis nomine tradita res*“²⁵, teda „vec odovzdaná za účelom vena“.

Základnou charakteristickou črtou účelových odovzdaní bolo rozlišovanie medzi dôvodom nadobudnutia vlastníctva (*causa dandi*) a dôvodom na ponechanie si nadobudnutého

²⁰ Tak v súčasnosti prevládajúca mienka SCHULZ, Fritz. Rec. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 1932, č. 52, s. 546. DOI <https://doi.org/10.7767/zrgra.1932.52.1.535>; KASER, op. cit. pozn. č. 6, s. 69 a násl.; HONSELL, Heinrich. *Die Rückabwicklung sittenwidriger oder verbotener Geschäfte*. München: C. H. Beck, 1974, s. 67. ISBN 3-406-02919-1; LABORENZ, op. cit., s. 90 a násl.; Dlužník, ktorý splnil nedlh, mohol vrátenie odovzdaného požadovať len prostredníctvom obligačne pôsobiacej *condictio indebiti*, nie však za pomoci vlastníckej žaloby. Odlišne v modernom rakúskom práve: Vyššie (v pozn. č. 4) popísaná náuka o „*titulus a modus*“ má za následok, že vlastníctvo pri plnení nedlhu v dôsledku chýbajúceho titulu neprejde. Ten, kto omylom plnil nedlh, môže preto vrátenie odovzdaného požadovať nielen so žalobou z bezdôvodného obohatenia, ale aj s vlastníckou žalobou. K tomu HOLZNER, op. cit., s. 22.

²¹ K otázke, čoho sa konsenzus musel dotýkať, podrobne LABORENZ, op. cit., s. 225 a násl.; K tomu pozri aj nižšie v pozn. č. 55.

²² KASER, op. cit. pozn. č. 6, s. 74 a násl., uvedené vysvetľuje vývojom v starorímskom práve, v ktorom mala solúcia charakter pokonávky (*transactio*): Dlužník plnenie poskytol, aby príjemca upustil od uplatnenia svojho práva, ktoré mu z obligácie prislúchalo. Týmto plnením sa však dlžník zároveň zriekol možnosti otvoriť v budúcnosti otázku, či príjemcovo právo vôbec existovalo. Odovzdaním plnenia bol spor definitívne ukončený. S Kaserom súhlasia MAYER-MALY, Theo. *Das Putativtitelproblem bei der usucapio*. Graz/Köln: Böhlau, 1962, s. 93 a násl.

²³ HONSELL, op. cit., s. 67.

²⁴ JAHR, op. cit., s. 162; Nadväzujúc na Jahra výstižne charakterizoval povahu rímskej *iusta causa* KASER, Max. *Das römische Privatrecht. 1. Abschn. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*. 2. vyd. München: C. H. Beck, 1971, s. 417. ISBN 3-406-01406-2. Klasická rímska *iusta causa* nebola „[ein] selbständiges Rechtsverhältnis, das zur Übergabe hinzutritt, um den Eigentumsübergang zu rechtfertigen, sondern ein konstitutives Element des dinglichen Zuwendungsaktes selbst. Das zeigt sich am deutlichsten bei den Bargeschäften, die die Römer primär nicht als obligationsbegründende, sondern als sachenrechtliche Geschäfte beurteilen.“

²⁵ Ulp. D. 6,2,3,1.

(*causa retinendi*)²⁶: *Causa dandi* vyjadrovala účel, ktorý mal byť dosiahnutý prevodom vlastníctva. Odovzdanie za určeným účelom odôvodňovalo prevod vlastníctva bez ohľadu na splniteľnosť daného účelu. Rímske klasické právo sa vyznačovalo tendenciou podporovať prevod vlastníctva vždy, keď to zodpovedalo vôli strán. Od splnenia účelu závisel však právny dôvod na trvalé ponechanie si nadobudnutého (*causa retinendi*)²⁷. Zatiaľ čo napríklad kúpna zmluva (*emptio venditio*) bola súčasne právnym dôvodom nadobudnutia vlastníctva a aj dôvodom na trvalé ponechanie si predmetu kúpy, pri účelovom odovzdaní sa tieto dva dôvody časovo²⁸ rozchádzali; *causa dandi* odôvodňovala prevod vlastníctva už pred splnením účelu odovzdania, *causa retinendi* ale závisela od skutočného splnenia účelu.

3 Venó ako okamžitý alebo budúci účel odovzdania

Venó bolo majetkom, ktorým manželka, alebo za ňu niekto iný, prispieval na úhradu trov manželstva (*onera matrimonii*)²⁹. Počas trvania manželstva bol vlastníkom dotálneho majetku manžel, po skončení manželstva mohla žena požadovať vrátenie dotálnych vecí prostredníctvom *actio rei uxoriae*. Venó následne slúžilo k zaopatreniu ženy a zabezpečovalo jej možnosť opätovného uzatvorenia manželstva primerane jej stavu³⁰. Jedným zo spôsobov zriadenia vená bola *dotis datio*, ktorou žena, alebo za ňu niekto iný (v ďalšom texte len „zriaďovateľ vená“) previedol na manžela vlastníctvo k veci, ktorá sa mala stať dotálnym majetkom³¹.

Dotis datio mala štruktúru účelového odovzdania nie len vtedy, keď bolo venó budúcim účelom odovzdania, ale aj vtedy, keď malo vzniknúť okamžité prevodom vlastníctva. Zriaďovateľ vená mal totiž možnosť voľby: Predmet vená mohol mužovi odovzdať buď tak, že venó vzniklo ihneď tradíciou (okamžitý účel odovzdania), alebo tak, že vlastníctvo síce na muža previedol ihneď, odovzdaná vec ale nadobudla dotálny charakter až s určitým časovým odstupom po odovzdaní (budúci účel odovzdania), pretože manželstvo bolo uzatvorené až dodatočne a venó bez manželstva existovať nemohlo³².

²⁶ Tento rozklad na dva dôvody vysvetľuje aj označenie *condictio causa data causa non secuta* (pozri aj vyššie v pozn. č. 11), ktorý pozostáva zo zdvojeného absolútneho ablatívu s významom: „Právny dôvod daný, právny dôvod nenasledoval“. Uvedené označenie by bolo nezmyselné, keby nešlo o dva odlišné dôvody, a síce: „právny dôvod daný“ je *causa dandi* vyjadrujúca dohodnutý účel odovzdania, a „právny dôvod nenasledoval“ znamená: dohodnutý účel nebol splnený, s následkom, že príjemca nenadobudol právny dôvod na ponechanie si nadobudnutého (*causa retinendi*). Pozri aj BEHRENDTS, op. cit., s. 15, pozn. č. 2, ktorý rozlišuje medzi dočasným a definitívnym právnym dôvodom („vorläufiger und endgültiger Rechtsgrund“).

²⁷ K tomu pozri bližšie KLEŇOVÁ, Veronika. *Darovanie s príkazom v rímskom práve*. Praha: Leges, 2019, s. 53 a násl. ISBN 978-80-7502-423-7.

²⁸ Keď aj len na okamih logickej sekundy, ak mal byť účel dosiahnutý ihneď odovzdaním.

²⁹ Paul. D. 23,3,56,1.

³⁰ K tomu s najnovšou literatúrou KASER, KNÜTEL, LOHSSE, op. cit., s. 411 a násl.

³¹ K iným spôsobom vzniku vená: Ulp. lib. sing. 6,1-2; Gai. Inst. 3,95a; zriadenie vená damnačným odkazom: Iul. D. 23,3,48,1.

³² Ulp. D. 23,3,3: „... neque enim dos sine matrimonio esse potest. ubicumque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est.“

Veno vzniklo súčasne s prevodom vlastníctva vtedy, keď zriaďovateľ predmet vena odovzdal mužovi až po uzatvorení manželstva, ktoré malo byť dotované³³. V tomto prípade možno ľahko nadobudnúť dojem, že kauzou prevodu vlastníctva bolo veno a menej zreteľná zostane skutočnosť, že *dotis datio* bola účelovým odovzdaním, pri ktorom právny dôvod nadobudnutia vlastníctva (odovzdanie za účelom vena) a dôvod na ponechanie si nadobudnutého (platné zriadenie vena) nemuseli spadať v jedno. Tento charakter *dotis datio* sa však naplno prejaví vtedy, keď veno kvôli určitej manželskej prekážke vzniknúť nemohlo. Nižšie ukážeme, že Rimania v takom prípade neuvažovali azda nasledovne: Pretože je veno neplatné, musel prevod vlastníctva stroskotať na chýbajúcej *iusta causa*. Práve naopak: Vlastníctvo nechali prejsť, pretože dôvod prevodu vlastníctva nechýbal. Bola ním dohoda strán o tom, že odovzdanie sa uskutočňuje za účelom vena. A tak ako pri ostatných účelových odovzdaniach, platilo aj pre *dotis datio*: *Pri prevode vlastníctva sa neskúmalo, či je dosiahnutie účelu odovzdania (tu: platné zriadenie vena) možné. Dosiahnutie účelu nerozhodovalo o prevode vlastníctva, ale iba o kondikovateľnosti odovzdaného; preskúmanie, či veno platne vzniklo, bolo presunuté do oblasti bezdôvodného obohatenia.*

Ešte zreteľnejšie sa charakter účelového odovzdania prejaví v tých prípadoch, v ktorých bolo veno *budúcim* účelom odovzdania, t.j. keď sa vlastníctvo k dotálnej veci previedlo na snúbenca ešte pred uzatvorením manželstva (*dotis datio ante nuptias*)³⁴. V tejto konštelácii je zrejmé, že úlohu *iusta causa traditionis* nemohlo plniť veno, ktoré v čase odovzdania snúbencovi ešte neexistovalo. Tradícia však vlastníctvo na snúbenca previedla napriek tomu, lebo postačujúcou *iusta causa traditionis* bola dohoda o účele odovzdania, ktorý mal v tomto prípade nastať až s určitým časovým odstupom po prevode vlastníctva³⁵. Preto Paulus³⁶ označuje *dotis datio ante nuptias* ako *datio ob rem* (odovzdanie kvôli budúcemu

³³ Zriaďovateľ vena mal prirodzene aj možnosť, odovzdať vec mužovi už pred uzatvorením manželstva, ale s tým, že prevod vlastníctva suspenzívne podmienil dodatočným vznikom manželstva.

³⁴ Skutočnosť, že tradícia vlastníctvo prevádzala nielen po, ale aj pred uzatvorením manželstva, ak si to zriaďovateľ vena prial, zreteľne dokumentuje Ulp. D. 23,3,7,3: „... *fiunt autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. quid ergo, si ante matrimonium? si quidem sic dedit mulier, ut statim eius fiant, efficiuntur: [...]* proinde si forte nuptiae non sequantur nuntio remisso, si quidem sic dedit mulier, ut statim viri res fiant, condicere eas debet missio nuntio ...“ K *dotis datio ante nuptias* aj v KLEŇOVÁ, op. cit., s. 193 a násl.

³⁵ Porov. MAYER, Otto. *Die Iusta causa bei Tradition und Usukapion. Ein Versuch auf dem Gebiete des römischen Rechts*. Erlangen: Verlag von Eduard Besold, 1871, s. 189 a násl., ktorý vo vzťahu k *dotis datio ante nuptias* rozlišuje medzi provizórnou a určujúcou *iusta causa*. Tou druhou, ktorú označuje ako *causa ob quam traditur*, je podľa neho manželstvo, provizórnou naproti tomu vôľa odovzdávajúceho, že počas trvania určitého medziobdobia postačuje púha výhliadka na budúce uzatvorenie manželstva.

³⁶ Paul. D. 22,1,38,1; pravosť úvodnej vety „*Et quidem si fundus ob rem datus sit, veluti dotis causa*“ spochybňovaná nie je; pozri LEVY, Ernst a ERNST RABEL. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur. Tom. II*. Weimar: Böhlau, 1931, ad h.l.; KÖNIG, Hans-Herbert. Die vor der Ehe bestellte Dos nach klassischem römischem Recht. *Studia et documenta historiae et iuris*, 1963, č. 29, s. 235 a násl.

účelu)³⁷: zriaďovateľ vena vykonal tradíciu „*ob rem*“, kvôli budúcemu účelu vena, a „*re non secuta*“³⁸, keď vena kvôli neuzatvoreniu manželstva neskôr nevzniklo, mu patrila *condictio ob rem* na vrátenie odovzdaných vecí. Podobne sa vyjadruje Ulpián³⁹: „*Kondikciu kvôli nesplneniu účelu môže mať ten, kto dal kvôli manželstvu, ktoré potom nevzniklo*“.

4 *Dotis datio* spôsobovala prevod vlastníctva aj vtedy, keď vena vzniknúť nemohlo

Dotis datio spôsobovala prevod vlastníctva aj vtedy, keď vena vzniknúť nemohlo⁴⁰, a to bez ohľadu na skutočnosť, či bolo vena okamžitým alebo budúcim účelom odovzdania. Uvedené možno ukázať najskôr na prípade, v ktorom k odovzdaniu za účelom vena došlo *pred* uzatvorením manželstva. Tradícia vlastníctvo previedla, hoci mali strany o možnosti vzniku vena nesprávnu predstavu v dôsledku – inak neospravedliteľného – právneho omylu⁴¹:

D. 12,7,5pr. (PAPINIANUS 11 quaestionum)

Avunculo nuptura pecuniam in dotem dedit neque nupsit: an eandem repetere possit, quaesitum est. dixi, cum ob turpem causam dantis et accipientis pecunia numeretur,

³⁷ Klasická *datio ob rem* je pojmom širším než nepomenované reálne kontrakty (*contractus innominati*) s ich známym poklasickým štvorčlenením: *do ut des*; *do ut facias*; *facio ut des*; *facio ut facias* (Paul. D. 19,5,5pr. Text je podľa prevládajúcej mienky poklasickým školským traktátom; za všetkých JÖRS, Paul a Wolfgang KUNKEL. *Römisches Privatrecht*. 3. vyd. Berlin/Göttingen/Heidelberg: Springer Verlag, 1949, s. 244, pozn. č. 6; KASER, Max. *Das römische Privatrecht*. 2. Absch. *Die nachklassischen Entwicklungen*. 2. vyd. München: C. H. Beck, 1975, s. 420, pozn. č. 14. ISBN 3-406-01429-1); Pod inominátnym kontraktom sa zvyknú rozumieť iba dohody zamerané na *protiplnenie*, z ktorých na základe plnenia jednej strany vznikol tejto (okrem kondikcie) aj nárok na získanie protiplnenia, presaditeľný prostredníctvom *actio praescriptis verbis*. Na rozdiel od takto chápaného inominátneho kontraktu mohla klasická *datio ob rem* sledovať akýkoľvek účel, nie len protiplnenie (Pomp. D. 12,6,52: „... *ob rem vero datur, ut aliquid sequatur, quo non sequente repetitio competit*.“), a odovzdávajúci mal vo väčšine prípadov k dispozícii iba *condictio ob rem* na vrátenie odovzdaného. Splnenie účelu vynútitel'né nebolo, moderná teória preto oprávnené používa termín „nezaväzujúca zmluva“ (verpflichtungsfreier Vertrag, pozri SORGE, op. cit.); Štruktúru *datio ob rem* malo napríklad aj darovanie pre prípad smrti; k tomu KLENOVÁ, Veronika. Poznalo klasické rímske právo rezolútívne podmienené darovanie pre prípad smrti? *Acta Universitatis Tyrnaviensis - Iuridica*. Trnava: PF TU, 2019, s. 55–68. ISBN 978-80-568-0381-3.

³⁸ Paul. D. 12,4,9pr.: „... *sed si ego contraxi cum sponso et pecuniam in hoc dedi, ut, si nuptiae secutae essent, mulieri dos acquireretur, si non essent secutae, mihi redderetur, quasi ob rem datur et re non secuta ego a sponso condicam*.“

³⁹ Ulp. D. 12,4,6: „... *quasi causa non secuta habere potest conditionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato*.“; *Dotis datio ante nuptias* ako *datio ob rem* aj v Ulp. D. 23,1,10: „... *ipsa enim filia nubendo efficit dotem esse conditionemque extinguet, quae causa non secuta nasci poterit*.“; Ulp. D. 23,3,9pr. Za to, že *dotis datio ante nuptias* bola posudzovaná ako *datio ob rem*, už CZYHLARZ, Karl. *Das römische Dotalrecht*. Gießen: Verlag von Emil Roth, 1870, s. 143 a násl.; naposledy HARKE, Jan Dirk. *Das klassische römische Konditionensystem*. Iura, 2003, č. 54, s. 59; Podľa BEHRENDTS, op. cit., s. 15 a násl., mala *condictio causa data causa non secuta* svoj pôvod práve v *dotis datio ante nuptias*.

⁴⁰ Tak správne už SCHULZ, op. cit., s. 546.

⁴¹ Paul. D. 22,6,9pr.: „*Regula est iuris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere*.“ K tomu bližšie WINKEL, Laurens. *Error iuris nocet: Rechtsirrtum als Problem der Rechtsordnung*. Zutphen: Terra Publishing Co., 1985.

cessare conditionem et in delicto pari potiore esse possessorem: quam rationem fortassis aliquem secutum respondere non habituram mulierem conditionem: sed recte defendi non turpem causam in proposito quam nullam fuisse, cum pecunia quae daretur in dotem converti nequiret: non enim stupri, sed matrimonii gratia datam esse. § 1: Noverca privigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit neque nupsit. cessare conditio prima facie videtur, quoniam iure gentium incestum committitur: atquin vel magis in ea specie nulla causa dotis dandae fuit, conditio igitur competit.

Žena, ktorá sa chcela vydat' (*nuptura*) za strýka z matkinej strany, prípadne nevlastná matka, ktorá sa chcela vydat' za nevlastného syna, alebo nevesta za svokra, odovzdali tomuto peniaze ako veno. Venó malo vzniknúť až v budúcnosti, pretože na svoj vznik vyžadovalo manželstvo a toto ešte len malo byť uzatvorené. Blízky príbuzenský vzťah medzi danými osobami vznik platného manželstva, a tým aj vena, znemožnil⁴². Je málo pravdepodobné, že strany svoj blízky príbuzenský vzťah nepoznali; zrejme sa však napriek tomu domnievali, že platné manželstvo uzatvoriť môžu. Skutočnosť, že sa nesprávna predstava o manželstve opierala o právny omyl, Papinián nevenoval žiadnu pozornosť⁴³. K sobášu napokon vôbec nedošlo a preto bola položená otázka, či žena môže požadovať vrátenie odovzdaných peňazí. Papinián od začiatku ako príslušnú žalobu zvažuje iba obligačné pôsobiacu kondikciu⁴⁴. Vlastníckou žalobou žena vrátenie peňazí zjavne požadovať nemohla, pretože odovzdaním na strýka (nevlastného syna, resp. svokra) previedla vlastníctvo k peniazom⁴⁵. Je zrejme, že kauzou tradície nemohla byť *causa dotis* ako existujúci obligačný právny úkon zaväzujúci k prevodu peňazí, lebo 1) venó malo vzniknúť až v budúcnosti uzatvorením manželstva, a predovšetkým 2) v dôsledku incestuóznosti vzťahu v budúcnosti vôbec vzniknúť nemohlo.

⁴² Zatiaľ čo nebolo dovolené oženit' sa so sestrou dcérou, sobáš s bratovou dcérou bol od čias cisára Claudia platný (Gai. Inst. 1,62). Svokor-nevesta, nevlastná matka-nevlastný syn nemohli uzavrieť platné manželstvo bez ohľadu na to, či ešte vo vzťahu svokor-nevesta, nevlastná matka-nevlastný syn boli, alebo tento vzťah už zanikol, lebo zaniklo manželstvo, ktoré ho sprostredkovalo (Gai. Inst. 1,63). K *incestum* GUARINO, Antonio. Studi sull'incestum. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 1943, č. 63, s. 175–267. DOI <https://doi.org/10.7767/zrgra.1943.63.1.175>

⁴³ K tomu bližšie ERXLEBEN, Albert. *Die conditiones sine causa. 2. Abt. Die conditio causa data causa non secuta*. Göttingen: Verlag der Dieterischen Buchhandlung, 1853, s. 458 a násl.

⁴⁴ Najskôr *conditio ob turpem causam*, potom *conditio ob rem*. V dôsledku incestuóznosti vzťahu Papinián najskôr zvažoval, či sa odovzdanie neuskutočnilo za nemravným účelom (*ob turpem causam*). Ak by Papinián účel odovzdania skutočne posúdil ako nemravný, musel by kondikciu žene odoprieť. Incestu sa totiž chceli dopustiť obidve strany a v prípadoch, v ktorých sa nemravného konania dopustili tak odovzdávajúci ako aj prijímajúci, mal držiteľ (tu: strýko), lepšie postavenie. Uplatnenie pravidiel o odovzdaní za nemravným účelom však Papinián napokon odmietol slovami: „Žena peniaze neodovzdala kvôli nerestnému vzťahu (*stuprum*), lež kvôli manželstvu“.

⁴⁵ Na rozdiel od reivindikačnej žaloby, patrila kondikcia (s výnimkou *conditio furtiva*) spravidla nevlastníkov, ktorý vlastníctvo stratil jeho prevodom (*datio*) na dlžníka z bezdôvodného obohatenia. Ulp. D. 7,9,12: „... *proditum est neminem rem suam nisi furi condicere posse*.“; Gai. Inst. 4,4. K tomu naposledy VAN DER WAL, Tobias. *Nemo condicit rem suam. Over de samenloop tussen de rei vindicatio en de conditio*. Den Haag: Boom juridisch, 2019. ISBN 9789462906099; DOSTALÍK, op. cit., s. 15.

*Dôvodom nadobudnutia vlastníctva bolo odovzdanie za účelom vena⁴⁶, ktoré prevádzalo vlastníctvo aj vtedy, keď bolo zriadenie vena kvôli blízkej príbuznosti od počiatku nemožné⁴⁷. To zodpovedalo povahe účelového odovzdania. Pretože sa strany zhodli na tom, že vlastníctvo k peniazom má kvôli účelu vena prejsť, právny poriadok prevodu vlastníctva nekládol žiadne prekážky. Dosiahnuteľnosť účelu sa pri odovzdaní neskúmala, a nebolo to ani potrebné. Po prvé preto, lebo účel mohol byť dosiahnutý najskôr prevodom vlastníctva. Po druhé preto, lebo strany sa dohodli aj na tom, že muž bude v prípade nesplnenia účelu povinný previesť vlastníctvo späť na ženu, ktorej na presadenie tohto nároku patrila *condictio ob rem*. *Traditio dotis causa* spôsobila prevod vlastníctva dokonca aj vtedy, keď veno nebolo budúcim, ale okamžitým účelom odovzdania, a zriadenie vena stroskotalo na tom, že žena, pre ktorú malo byť veno zriadené, bola v skutočnosti otrokyňou.*

D. 23,3,59,2 (MARCELLUS 7 digestorum): Eius nomine quae libera videbatur decem in dotem dedisti: eo casu habebis conductionem, quo habere potuisses, si mulieris liberae nomine dedisses nec nuptiae secutae essent. si manumissa nupserit, ita demum dos erit, si ea mente dedisti, ut quandoque secutis nuptiis dos esset...

Tu odovzdal desať (tisíc sesterciov) ako veno pre určitú ženu. Keď sa ukázalo, že žena je otrokyňou, bola položená otázka, či Tu môže od jej domnelého manžela žiadať vrátenie peňazí. Podľa Marcella môže Tu peniaze od „manžela“ kondikovať (nie vindikovať!) rovnako, ako by mohol v prípade, keby peniaze odovzdal za účelom zriadenia vena pre slobodnú ženu a táto by manželstvo neskôr neuzatvorila.

⁴⁶ Na prevod vlastníctva nemala žiadny osobitný vplyv skutočnosť, že predmetom odovzdania boli peniaze. Nebolo preukázané, že by sa na prevod vlastníctva k peniazom vzťahoval osobitný režim, v zmysle ktorého tradícia peňazí nevyžadovala kauzu; k tomu KASER, Max. Das Geld im römischen Sachenrecht. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 1961, č. 29, s. 216 a násl. DOI <https://doi.org/10.1163/157181958X00348>; Tak aj Ulpianom obhajovaná prevládajúca mienka v známej antinómii: Ulp. D. 12,1,18pr.: „... magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit“. Keď chýbala dohoda strán o účele prevodu vlastníctva, tak Ulpian tradíciou uprel účinky prevodu vlastníctva, čím poprel, že by sa pre tradíciu peňazí nevyžadovala kauza.

⁴⁷ Tak aj BAUER, Karen. *Ersatzung und Bereicherung im klassischen römischen Recht*. Berlin: Duncker & Humblot, 1988, s. 146 a násl. s pozn. č. 10. ISBN 3-428-06493-3. DOI <https://doi.org/10.3790/978-3-428-46493-7>; BEHREND, op. cit., s. 20 a násl., považoval za príslušnú žalobu v D. 12,7,5pr.-1, tak ako aj v iných prípadoch neplatného manželstva, *condictio sine causa* (a nie *condictio ob rem*), pretože „der Rechtsgrund als Behaltensgrund von Anfang an fehlte“. S uvedeným nesúhlasíme už z toho dôvodu, že účel odovzdania – *convertere in dotem* – mal v D. 12,7,5pr.-1 nastať až v budúcnosti. Jednoznačne to vyplýva zo slov „*avunculo nuptura pecuniam in dotem dedit neque nupsit*“. Prípadoch preto zodpovedal typickej *dotis datio ante nuptias*, pre ktorú platilo: „*ob rem datur et re non secuta [...] condictam*“ (pozri vyššie v kap. 3., pozn. č. 36 a násl.). Pretože by manželstvo so strýkom bolo ničotné, dalo sa hneď po odovzdaní konštatovať nesplnenie účelu odovzdania a žena mohla peniaze kondikovať. „*Nulla causa*“ v danom kontexte znamená, že účel odovzdania bol nulový, pretože nemohol byť splnený. Skutočnosť, že justiniánski kompilátori Papiniánov text zaradili do titulu D. 12,7 *De conductione sine causa*, o klasickej povahe kondikcie prirodzene nič nevypovedá. Klasická *condictio sine causa* ako samostatného typu kondikcie je právom spochybňovaná. Aj v justiniánskom práve bolo pole jej pôsobnosti skôr úzke, pozri HONSELL, op. cit., s. 66; KASER, Max. Rec. Pflüger, H. H.: *Zur Lehre vom Erwerbe des Eigentums nach römischem Recht*. München/Leipzig, 1937. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 1938, č. 58, s. 320. DOI <https://doi.org/10.7767/zrga.1938.58.1.316>

Marcellus prípad otrokyne postavil na roveň odovzdaniu za účelom budúceho zriadenia vena (*dotis datio ante nuptias*) a odovzdávajúcemu *Tu* priznal kondikciu kvôli nesplneniu účelu odovzdania (*condictio ob rem*). Túto kondikciu považoval Marcellus za príslušnú bez toho, aby osobitne zisťoval, či *Tu* peniaze odovzdal v presvedčení, že veno vznikne ihneď odovzdaním, pretože otrokyňa v čase odovzdania už v domnelom manželskom zväzku žila (tomuto variantu nasvedčujú prvé dve vety textu), alebo či sa *Tu* domnieval, že veno vznikne až neskôr, pretože žena ešte len chcela manželstvo uzatvoriť (na daný variant poukazuje možnosť dodatočného vzniku vena podľa tretej vety). Obidva prípady Marcellus zjavne posudzoval ako účelové odovzdanie, pri ktorom nebolo rozhodujúce, či účel (veno) *mal byť dosiahnutý ihneď tradíciou, alebo až neskôr*. A pretože bolo veno v oboch prípadoch účelom odovzdania, ktorý mohol byť dosiahnutý *najskôr* prevodom vlastníctva, nechal Marcellus vlastníctvo prejsť⁴⁸ a až dodatočne vyslovil nesplnenie účelu⁴⁹, ktoré odovzdávajúceho *Tu* oprávňovalo k uplatneniu *condictio ob rem*.

Tretím textom, ktorý dokazuje, že odovzdanie za účelom vena aj vtedy viedlo k prevodu vlastníctva, keď veno platne nevzniklo, je D. 12,4,8.

D. 12,4,8 (NERATIUS 2 membranarum): Quod Servius in libro de dotibus scribit, si inter eas personas, quarum altera nondum iustam aetatem habeat, nuptiae factae sint, quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse, sic intellegendum est, ut, si divortium intercesserit, priusquam utraque persona iustam aetatem habeat, sit eius pecuniae repetitio, donec autem in eodem habitu matrimonii permanent, non magis id repeti possit, quam quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos adfinitas: quod enim ex ea causa nondum coito matrimonio datur, cum sic detur tamquam in dotem perventurum, quamdiu pervenire potest, repetitio eius non est.

Neratius sa zaoberal prípadom zriadenia vena v „manželstve“ medzi osobami, z ktorých aspoň jedna ešte nedosiahla vek potrebný na uzatvorenie manželstva. Venó odovzdaním „manželovi“ nevzniklo, pretože manželstvo medzi nedospelými bolo neplatné. Právne účinným sa takéto manželstvo mohlo stať najskôr tým, že nedospelá strana po dosiahnutí dospelosti zotrvala v manželskom spolužití⁵⁰. Napriek neexistencii manželstva ani Servius, ani Neratius nepochybovali o tom, že tradícia⁵¹ vlastníctvo k dotálnej

⁴⁸ Podobne došlo k prevodu vlastníctva aj v Imp. Antoninus C. 5,18,3.

⁴⁹ Eventuálny úmysel odovzdávajúceho, aby veno vzniklo až neskôr, uzatvorením manželstva (*ut quandoque secutis nuptiis dos esset*), zohrával rolu iba vo vzťahu k otázke, či peniaze môžu nadobudnúť dotálny charakter, ak by manželstvo dodatočne, po manumisii otrokyne, predsa len platne vzniklo. Dodatočne mohlo manželstvo vzniknúť aj tým, že by otrokyňa po svojej manumisii zotrvala vo vzťahu s daným mužom, čím by bolo uzatvorenie manželstva neformálne potvrdené; k tomu pozri aj nižšie v pozn. č. 50.

⁵⁰ Tým bolo uzatvorenie manželstva neformálne potvrdené; k tomu vo vzťahu k Pomp. D. 23,2,4: „*Minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, cum apud virum explesset duodecim annos.*“: MÜLLER, Markus. *Die Bestätigung nichtiger Rechtsgeschäfte nach § 141 BGB*. Berlin: Duncker & Humblot, 1989, s. 176. ISBN 3428064666.

⁵¹ Tradícia ako scudzovací úkon je pravdepodobná preto, lebo v druhej časti textu sa ako predmet odovzdania uvádzajú peniaze (v prvej časti je uvedené iba neurčité „*quod*“).

veci na domnelého manžela previedla. Tradícii totiž právny dôvod na prevod vlastníctva nechýbal, bolo ním odovzdanie za účelom vena. Názory Neratia a Servia sa rozchádzali iba v otázke, kedy je opodstatnené uplatnenie kondikcie kvôli nesplneniu účelu odovzdania. Podľa Servia mohol zriaďovateľ vena kvôli nesplneniu účelu kondikovať⁵² ihneď, pretože veno prevodom vlastníctva na domnelého manžela nevzniklo. Podľa Neratia prichádzala kondikcia do úvahy až vtedy, keď sa už nedalo očakávať, že platné manželstvo neskôr skutočne vznikne. Kým ešte trvalo spolužitie medzi nedospelými, kým sa teda – podobne ako pri zasnúbení – dalo očakávať, že právne platné manželstvo neskôr vznikne, bola *condictio ob rem* podľa Neratia vylúčená, pretože účel odovzdania v budúcnosti ešte vždy mohol nastať. Tým Neratius neplatné zriadenie vena medzi nedospelými v plnom rozsahu pripodobnil odovzdaniu za účelom budúceho vena (*dotis datio ante nuptias*).

Záver

S výnimkou kúpnej zmluvy nebola *iusta causa traditionis* v klasickom rímskom práve zmluvou, či obligačným vzťahom, ktorý by existoval oddelene od scudzovacieho úkonu (tradície), a ktorý by zaväzoval k prevodu vlastníckeho práva. Uvedené platilo aj pre zriadenie vena formou *dotis datio*. Venó (*dos*) bolo účelom prevodu vlastníctva, ktorý ako *kauzálny element dotváral scudzovací úkon*. Nešlo o dva samostatné právne úkony: obligačný (veno) a vecnoprávny (*traditio*), ale o jeden kauzálny vecnoprávny úkon: odovzdanie za účelom vena (*traditio dotis causa*). Z kauzálneho elementu, ktorý v klasickom rímskom práve tvoril neoddeliteľnú súčasť scudzovacieho úkonu, urobila až neskoršia právna veda záväzkovoprávny vzťah existujúci samostatne už v okamihu prevodu vlastníctva⁵³.

⁵² Tak správne BEHREND, op. cit., s. 19 s pozn. č. 8, s odkazom na HEUMANN, Hermann a Emil SECKEL. *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*. 11. vyd. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1971, ktorí s.v. *repetere*, na prvom mieste uvádzajú význam: „požadovať naspäť, predovšetkým s kondikciou“. Výslovne priznáva kondikciu pri *dotis datio* v manželstve medzi deťmi Hermogenián v D. 23,3,74; podobne Ulp. D. 42,5,17,1. K prevodu vlastníctva by naopak nedošlo, keby manžel vedome prijal veno od svojej „manželky“, o ktorej vedel, že ešte nedosiahla vek potrebný na uzatvorenie manželstva. Dôvodom neúčinnosti prevodu bol v takom prípade zlý úmysel „manžela“: Ulp. D. 5,3,13,1: „... item pro dote titulus recipit pro possessore possessionem, ut puta si a minore duodecim annis nupta mihi quasi dote sciens accepi.“; K textu HAUSMANINGER, Herbert. *Die bona fides des Ersitzungsbesitzers im klassischen römischen Recht*. Wien/München: Verlag Herold, 1964, s. 49: *Possessio pro possessore* „tu zahŕňa prípady zlomyselného, o žiadny platný právny úkon sa neopierajúceho nadobudnutia držby“.

⁵³ Kauzálny element konštruovaný ako osobitný, mimo scudzovacieho úkonu existujúci obligačný právny úkon, potrebuje predovšetkým teória, ktorá sa – podobne ako nemecká pandektistika – vyberie cestou vytvorenia abstraktného scudzovacieho úkonu. Scudzovací úkon, ktorý vznikne už na základe konsenzu strán o tom, že vlastníctvo má prejsť (dinglicher Vertrag), je totiž mysliteľný iba vtedy, keď je kauzálna dohoda, ktorá bola takýmto spôsobom vyčlenená zo scudzovacieho úkonu, ponímaná ako samostatný právny úkon. JAHR, op. cit., s. 154. K vývoju princípu abstraktnosti scudzovacieho úkonu a princípu oddelenia obligačného a vecnoprávneho úkonu (Trennungsprinzip) podrobne BREMKAMP, op. cit., s. 218 a násl.

Pretože veno nebolo záväzkovoprávnym úkonom, ktorý by tradícií predchádzal, bola tradícia za účelom vena (*traditio dotis causa*) účinná aj vtedy, keď veno v dôsledku určitej manželskej prekážky vzniknúť nemohlo. Rímska *traditio ex iusta causa* bola vnútorne kauzálnym, ale navonok abstraktným právnym úkonom⁵⁴: Vyžadovala dohodu strán o účele, kvôli ktorému sa vlastníctvo prevádzalo (vnútorná kauzalita)⁵⁵, ale jej účinnosť nebola závislá od dosiahnutia tohto účelu (vonkajšia abstraktnosť). Príjemca (snúbenec/manžel) preto nadobudol vlastníctvo k dotálnej veci napriek tomu, že veno platne nevzniklo. Následné konštatovanie neplatnosti vena vyvolalo následky až na poli bezdôvodného obohatenia: Zriaďovateľ vena mohol požadovať vrátenie odovzdanej veci prostredníctvom obligácie pôsobiacej kondikcie kvôli nesplneniu účelu (*condictio ob rem*). Hoci veno nevzniklo, nebola *traditio dotis causa* plnením bez právneho dôvodu (*sine causa*). Bola plnením, pri ktorom právny dôvod na prevod vlastníctva (*causa dandi*) existoval (tento bol daný vždy, keď sa strany dohodli na tom, že vlastníctvo má za určitým účelom prejsť)⁵⁶, príjemca ale v dôsledku nesplnenia účelu nemal právny dôvod na ponechanie si nadobudnutého (*causa retinendi*). Absencia právneho dôvodu (*sine causa*) v rímskoprávnom ponímaní neznamenala absenciu právneho dôvodu na prevod vlastníctva, ale dôvodu na ponechanie si nadobudnutého (*causa retinendi*)⁵⁷.

⁵⁴ Tak výstižne JAHR, op. cit., s. 162 a násl. K vonkajšej a vnútornej kauzalite a abstraktnosti právnych úkonov pozri aj BREMKAMP, op. cit., s. 262.

⁵⁵ Opak, t.j., že tradícia prevádzala vlastníctvo aj vtedy, keď každá zo strán myslela na iný účel, zatiaľ nebol preukázaný. Za súčasného stavu považujeme za rozhodujúci doklad Ulp. D. 12,1,18pr.: V prípade, keď strany mysleli na odlišné účely odovzdania (odovzdávajúci darovanie, príjemca na pôžičku), Ulpian prevod vlastníctva poprel. V D. 41,1,36 obsiahnutý protichodný názor Juliána v klasickom práve pravdepodobne nenašiel všeobecné uznanie. V tomto ohľade korešponduje tu obhajovaná téza vnútornej kauzality tradície s názorom tých autorov, ktorí sú zástancami takzvanej kauzálnej vecnej dohody o prevode vlastníctva (kausale dingliche Einigung über den Eigentumsübergang); pozri HAZEWINKELE-SURINGA, Derkje. *Mancipatio en traditio*. Aalphen aan den Rijn: N. Samson, 1931 (mne nedostupné), so SCHULZ, op. cit., s. 544: „Die Tradition ist insofern nicht abstrakt, als der Zweck der Übereignung zum Ausdruck kommen und die Parteien über ihn einig sein müssen: venditionis, donationis, fiduciae causa usw. Ein gültiges obligatorisches Grundgeschäft ist dagegen nicht erforderlich.“; K ďalším zástancom kauzálnej vecnej dohody pozri u LABORENZ, op. cit., s. 21 a násl., ktorý tiež dospeje k rovnakému záveru (s. 228, 178, 233). Vnútorná kauzalita prirodzene nevylučovala, že tradícia v ojedinelých prípadoch vlastníctvo previedla, hoci konsenz o účele odovzdania v skutočnosti chýbal. Tak napríklad pri vedomom splnení nedlhu. Ak niekto vedome splnil nedlh, tak príjemca nadobudol tradíciou vlastníctvo, hoci, ak odovzdávajúci vedel, že dlh neexistuje, zjavne chýbal konsenzus o tom, že sa plní za účelom splnenia dlhu. Ak by aj príjemca vedel, že dlh neexistuje, prevod vlastníctva by stroskotal na krádeži analogickým konaní príjemcu; Ulp. D. 47,2,43pr.

⁵⁶ Kúpna zmluva nie je predmetom nášho príspevku. K otázke, či tradícia predmetu kúpy (*traditio venditionis causa*) vyžadovala na prevod vlastníctva platnú kúpnu zmluvu, alebo stačila dohoda strán o tom, že sa odovzdanie uskutočňuje za účelom predaja, pozri SCHULZ, op. cit., s. 546 a násl., ktorý sa priklonil k HAZEWINKELE-SURINGA, op. cit., keď dospeje k záveru (s. 548), že „die klassische traditio venditionis causa einen gültigen obligatorischen Kauf zur Wirksamkeit nicht voraussetzte. Es genügte die kausale dingliche Einigung.“

⁵⁷ SCHWARZ, op. cit., s. 229 a násl.

Skutočnosť, že *traditio dotis causa* prevádzala vlastníctvo napriek neplatnosti vena, plne zapadala do rímskeho systému účelových odovzdaní, ktorý bol omnoho širší než sa obvykle zvykne pripustiť. Charakter účelového odovzdania mala aj *traditio causa solvendi*⁵⁸: Ak niekto odovzdal peniaze za účelom splnenia dlhu, tak vlastníctvo na domnelého veriteľa prešlo aj vtedy, keď účel splnenia nemohol nastať, pretože žiadny dlh neexistoval (*indebitum solutum*). Príkladom ďalšieho z množstva účelových odovzdaní je *datio propter condicionem*: Ak niekto odovzdal vec za účelom splnenia testamentárnej podmienky, tak vlastníctvo prešlo aj vtedy, keď bol testament neplatný a podmienka teda neexistentná⁵⁹. Odovzdávajúci vlastníctvo stratil a vrátenie odovzdaného mohol požadovať len obligačne pôsobiacou žalobou z bezdôvodného obohatenia (kondikciou).

Mohlo by sa zdať, že toto uprednostňovanie prevodu vlastníctva⁶⁰ pozíciu odovzdávajúceho spravidla zhoršilo. Nie je to však celkom pravda. Kondikcia, ktorou mohol tradent po prevode vlastníctva požadovať vrátenie odovz danej veci, mala totiž oproti reivindikačnej žalobe dve výhody. Oslobodila žalobcu (odovzdávajúceho) od povinnosti dokázať vlastníctvo k veci, čo bolo zložité predovšetkým v prípadoch, v ktorých vlastník nadobudnutie opieral o derivatívny spôsob (*probatio diabolica*). Po ďalšie odpadla pri kondikcii potreba identifikovať odovzdaný predmet, čím sa žalobcovi uľahčila situácia najmä ak boli predmetom tradície zastupiteľné veci. Na druhej strane sa však mohli vyskytnúť situácie, v ktorých bolo postavenie tradenta, odkázaného na obligačne pôsobiacu kondikciu, skutočne horšie, a síce, ak bol príjemca v konkurze, a tiež vtedy, keď príjemca vec medzičasom previedol na tretieho.

⁵⁸ To, že príslušnou kondikciou v prípade splnenia nedlhu bola *condictio indebiti*, nič nemení na skutočnosti, že aj *traditio causa solvendi* bola účelovým odovzdaním. Klasická kondikcia bola napriek svojmu mnohostrannému uplatneniu jednotnou žalobou, iba jej označenie sa odlišovalo v závislosti od jednotlivých skutkových podstát bezdôvodného obohatenia (k tomu KASER, 1971, op.cit., s. 594 a násl.; ERNST, Wolfgang. Die datio ob rem als Austauschgeschäft – Ein Beitrag zu einseitig geregelten Geschäftsvorgängen im Verkehrsrecht. In: ERNST, Wolfgang a Eva JAKAB. *Usus antiquus juris romani. Antikes Recht in lebenspraktischer Anwendung*. Berlin/Heidelberg: Springer 2005, s. 37. ISBN 3-540-24463-8. DOI https://doi.org/10.1007/3-540-28446-X_3); Vzťah medzi *condictio ob rem* a *condictio indebiti* výstižne vyjadril HONSELL, op. cit., s. 70: „Tak ako *condictio indebiti*, predpokladala aj *condictio ob rem* nesplnenie účelu odovzdania. *Condictio ob rem* dopĺňala *condictio indebiti*, pretože sa vzťahovala na prípady, v ktorých sa neplnilo za účelom splnenia dlhu.“

⁵⁹ Proc. 12,6,53 (v druhom, *alius* – variante); Herm. D. 12,4,2; Paul. D. 12,6,65,3.

⁶⁰ Ktoré Gaius (D. 41,1,9,3) vyjadril slovami: „Nič tak nezhodpovedá prirodzenej spravodlivosti ako to, že sa potvrdí vôľa vlastníka, ktorý chce previesť svoju vec na iného.“